

Emlékezés Szászy-Schwarz Gusztávra (1858-1920), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára

Remembering Gusztáv Szászy-Schwarz (1858-1920), Corresponding Member of the Hungarian Academy of Sciences

A római jog és a tágabb értelemben vett civilisztika kiemelkedő művelője, Schwarz Gusztáv 160 évvel ezelőtt, 1858. január 1-jén született Pesten. 1920. április 8-án hunyt el Budapesten. A Magyar Szászy-Schwarz Gusztávot a Tudományos Akadémia levelező tagjául két évvel halála előtt, 1918. május 2-án tartott közgyűlésén választotta.

Tanulmányait a budapesti királyi tudományegyetem jog- és államtudományi karán végezte. A jog- és államtudomány doktorává 1882. április 1-jén avatták. 1883-ban több külföldi, így a bécsi, a lipcsei és a hallei egyetemen folytatott jogi tanulmányokat. A legtöbb időt, egy évet a göttingeni egyetemen töltötte. Ügyvédi vizsgát 1884-ben tett Budapesten. Ettől az évtől kezdve, 1896-ig folytatott ügyvédi praxist Budapesten. Már ügyvédként is síkraszállt a magyar magánjog kodifikációja mellett. 1885-től, a habilitációt követően, a római jog magántanára. 1892-ben a római jog rendkívüli tanára, 1894-ben pedig ugyanennek a tárgynak rendes tanára a budapesti tudományegyetemen. Említést érdemel, hogy az 1916/1917. évi tanévben a jog- és államtudományi kar dékáni tisztségét is betöltötte.

A 19. század végén jelentősen gyarapszik a budapesti tudományegyetem – az egyetem Pázmány Péter nevét csak 1921-ben veszi fel – jog- és államtudományi karára beiratkozott hallgatók száma. Erre tekintettel szükségessé válik a tanszékek számának növelése. Így a római jog, hasonlóan a jogtörténethez, 1894-ben harmadik tanszéket kap. Hoffmann Pál és Vécsey Tamás – aki 1887-ben alapítja a jogi karon az első, római jogi szemináriumot – mellett még Schwarz Gusztáv is (1884 és 1900 között) oktatja a karon a római jogot, mint az egyik római jogi tanszék ordinarius. Ugyanebben az esztendőben kap rendkívüli tanári kinevezést Szentmiklósi (Kajuch) Márton is, aki 1902-ben lesz a kar nyilvános rendes tanára.

Schwarz Gusztáv 1900 és 1902 között a kereskedelmi és váltójogot az időközben államtitkári kinevezést nyert Nagy Ferenc távollétében mint feljogosított előadó adja elő, s az ezekre a tárgyakra kiterjedő *venia legendi*-je a későbbiekben is megmarad. Vécsey Tamás 1912-ben bekövetkezett halálát követően is megtartotta a kereskedelmi- és váltójogi katedrát. A kereskedelmi- és váltójog előadása mellett – a római jogi diszciplínák köréből – egyedül a pandektajog előadását vállalta. Szászy-Schwarz mellett Helle Károly, aki az 1912/1913. évi tanévben Kolozsváron a kereskedelmi- és a váltójog tanára, oktatja az *Institutiókat*, mint főkéllégiumot 1912-től egészen 1920-ban bekövetkezett haláláig.

Kimagasló jelentőségű tudományos tevékenysége a civilisztika szinte egész területét átfogja. Tudományos munkássága elismeréseként 1911-ben magyar nemességet kapott, ettől kezdve használja a Szászy-Schwarz vezetéknevet. Bár a szó valódi értelmében vett iskola teremtésére nem volt módja, jeles tanítványai között találjuk Marton Gézát és Szladits Károlyt, akiket a Magyar Tudományos Akadémia ugyancsak tagjául választott.

Szászy-Schwarz Gusztáv már 1883-ban kritikusan említette, hogy Hoffmann Pál több kiadást megért *Institutiói* ugyan sokat adnak a jogtörténetből, de a legszükségesebbet sem a jogdogmatikából, márpedig hivatásunk „elsősorban jogászt képezni s nem ódondászt”. Szerinte a civiljogi tanulmányok eredménytelenségének oka többek között a történeti elem túlsúlya, pedig „(...) a magánjog dogmatikája (...) be- vagy be nem vallottan minden tudományos jogrendszerben a római:

a római jog a magánjogi studium per eminentiam”. E historikus iránnyal szemben a modern jog alapját képező pandektisztikának, vagy más kifejezéssel pandektajogtudománynak volt Magyarországon elkötelezett művelője Szászy-Schwarz Gusztáv.

Szászy-Schwarz helyesen látja azt, hogy a római jog, a formális recepció elmaradása ellenére lényegében ugyanazt a szerepet tölti be a magyar joggyakorlatban, mint amilyen jelentőséggel azokban az európai országokban – s tegyük hozzá, Európán kívüli országokban – rendelkezik, amelyekben sor került a magánjog kodifikációjára. A Parergában így ír: „(...) aki mai törvényhozásunkat és joggyakorlatunkat szorgos szemmel vizsgálja, annak arra az eredményre kell jönnie, hogy a magyar törvénytárban és joggyakorlatban annyi a római jog, mint bármely nyugati országban (sic! H. G.), mely a római jog alapján kodifikált, pl. Ausztriában, Franciaországban vagy Németországban.” (Parerga. Vegyes jogi dolgozatok. Budapest, 1912. 325. o.) Meggyőződése, hogy a római jog oktatásának azokban az országokban is megvan a létjogosultsága, amelyekben annak recepciójára in complexu – eltérően például Németországtól – nem került sor. A római jogot az európai jogi kultúra szerves részének tekinti, osztva ezzel Paul Koschaker évtizedekkel később kifejtett álláspontját.

Szászy-Schwarz Jhering „Der Zweck im Recht” című munkáját (1-2. k. 1877-1883.) ismertetve foglalkozik a történeti jogi iskola képviselőinek filozófia-ellenes – elsősorban az észjogi irányzat híveinek és Hegelnek a tanait sokszor joggal bíráló – nézeteivel. (Jhering Rudolf és legújabb könyve: Der Zweck im Recht von R. von Jhering. Nemzet, 1884. különlenyomat.)

Szászy-Schwarz Gusztáv a mérsékelt politikai nézeteket valló radikális szemléletű polgárság képviselője. Magasabb fokon, “diplomatusabb” megfogalmazással folytatta Dell’Adami Rezső polgári irányzatát. Ő – aki Göttingenben Rudolf von Jhering (1818-1892) tanítványa – az első a magyar jogtudományban, pontosabban a magánjogtudományban, aki tudatosan “száll szembe” a történeti jogi iskolával (Historische Rechtsschule), elismerve ugyanakkor a történeti jogi iskola romanista irányzata (romanistische Richtung) kimagasló képviselőinek a jogdogmatika területén kimutatható elévülhetetlen érdemeit is.

Ennek az elismerésnek kétségtelen jele az “Új irányok a magánjogban” c. tanulmánygyűjteményében szereplő következő idézet: “(...) az észjog túlkapasai ellen a történeti jogi iskola a törvényhozás terén a konzervativizmust, a tudomány terén a forrástanulmányt és élesebb szisztematikát, a jogbölcselet terén a pozitivizmust, azaz a létező bölcseletét és az összehasonlító módszert honosította meg: ezek múlhatatlan érdemei annak az iskolának, melynek egy Savigny, egy Puchta vetettek alapot...” /9. o./ 1884. április 19-én „Új irányok a magánjogban” címmel tartott előadásában elsőként – Jhering nagyhatású „Der Besitzwille” című munkája megjelenését (1889) öt évvel megelőzően – bírálja a Gustav Hugo (1764-1844) által alapított történeti jogi iskola elméletét. Vonatkozik ez a bírálat a történeti jogi iskola képviselőinek munkáiban kifejtésre kerülő akaratelméletre (Willenstheorie) és a birtoktan Savigny által koncipiált elméletére (Besitzlehre) egyaránt (Magyar Jogászegyleti értekezések, 1884. XIX. sz.). Jhering nyomdokain haladva hirdeti az érdekeszmét. Ez a kritikai szemlélet jellemzi különösen az “Új irányok a magánjogban” (Budapest, 1911.) címen közreadott tanulmánygyűjteményben publikált munkáit.

A találón és joggal „magyar Jhering”-nek nevezett Szászy-Schwarz Gusztáv – aki Jhering munkásságát 1913-ban a Revue de Hongrie-ban francia nyelven közzétett dolgozatában („Rodolphe Jhering et son oeuvre”) átfogóan értékeli – Grosschmid Bénihez hasonlóan nem jelentetett meg olyan átfogó jellegű tankönyvet, mint korábban Wenzel Gusztáv, vagy Zlinszky Imre. Nem tekinthető olyan átfogó monografikus irodalmú alkotónak sem, mint Grosschmid. Mindez érdeklődési körének sajátosságaiból adódik. Az általános, igen gyakran a jogelmélethez, jogfilozófiához szorosan

kapcsolódó kérdések kimunkálását tartja elsődleges fontosságúnak. Ő foglalkozik először a bírói gyakorlat, a jogesetek elméleti jellegű és igényű elemzésével. Ez a szemlélet különösen jellemzi a “Magánjogi fejtegetések felsőbbírószági határozatok kapcsán” (Budapest, 1890.) és az “Újabb magánjogi fejtegetések” (Budapest, 1901.) című munkáit.

Pandekta-tankönyvből, amelyet sajnos befejezni nem tudott, a bevezetésen (Bevezetés a római jogba) felül csak egyes részek maradtak ránk. Vonatkozik ez “A jogszabály tana”, “A jogi helyzetek”, “A tulajdon tana a római jog szerint” című részekre (Jogi dolgozatok, Budapest, 1912.), amelyek egyértelműen arra mutatnak, hogy Szászy-Schwarz Gusztáv a római jog intézményeinek – a jogintézmény (Rechtsinstitut) fogalmát Szászy-Schwarz a Savigny által kidolgozott értelemben használja – és konstrukciónak felhasználása útján gondolta el a magyar magánjog kodifikációját. Ez az elgondolása egyértelműen göttingeni tanára és mestere, Jhering tanainak követésére mutat.

Kevésbé ismert, hogy Szászy-Schwarz Gusztávra nagy hatással volt a jeles német civilista, Ernst Zitelmann (1852-1923), aki élete utolsó évtizedeiben a bonni egyetem tanára.

Szászy-Schwarz Gusztávnak a magyar magánjog kodifikációjával – melynek kezdeményezése a Kiegyezést követően Pauler Tivadar (1816-1886) nevéhez fűződik – kapcsolatos elgondolása az osztrák polgári törvénykönyv (ABGB) “józan bölcsessége”, a “matematikusan kazuisztikus” német BGB – amelyet különben erős kritikával illetett –, és a “lyukacsos” svájci magánjog egyfajta kombinációjaként áll előttünk. Említést érdemel, hogy levelezési kapcsolatban áll Eugen Huberrel (1849-1923), az 1907-ben kihirdetett és 1912-ben hatályba lépett svájci magánjogi kódex (Schweizerisches Zivilgesetzbuch) megalkotójával.

Szászy-Schwarz Gusztáv figyelemmel kísérte az elsősorban a német jog intézményeit különösen jól ismerő, germanistának is tekintett Eugen Huber rendkívül széleskörű jogirodalmi munkásságát és kodifikációs tevékenységét is. Vonatkozik ez különösen Huber négykötetes, a svájci magánjog egységesítésének – ebben az esetben „valódi” jogegységesítésről, Rechtsvereinheitlichungról van szó – tudományos alapjául szolgáló, 1886 és 1893 között publikált „System und Geschichte des schweizerischen Privatrechts” című monumentális munkájára.

Szászy-Schwarz Gusztáv Eugen Huberhez írt levelei a berni Eugen Huber-archívumban találhatóak. Sajnálatos módon ezek a magyar magánjog kodifikálása szempontjából is kétségtelenül rendkívül értékes, nézetünk szerint a polgári jogi (magánjogi) kodifikációt illetően sok vonatkozásban ma is aktuálisnak tekinthető információkat tartalmazó levelek tudományos igényű feldolgozás, kutatás tárgyát eddig még – tegyük hozzá: időszerűségük ellenére – nem képezték.

Magyarországon Szászy-Schwarz Gusztáv veti fel elsőként – nyilvánvalóan a svájci mintát követve – a polgári törvénykönyv általános része (Allgemeiner Teil) mellőzésének lehetőségét, amely hatással van a magyar polgári jog további kodifikációira, pontosabban kodifikáció-tervezeteire is. A kodifikáció kérdésével Szászy-Schwarz Gusztáv “A magánjogi törvénykönyvről. Tanulmányok és bírálatok” (Budapest, 1909.) című művében foglalkozik igen behatóan. Jórészt tőle származik az 1914-ben közzétett magyar polgári törvénykönyv-tervezet indoklása (“Indoklás a polgári törvénykönyv javaslatához”).

Szászy-Schwarz Gusztáv korábban főképpen a magyar polgári törvénykönyv-tervezet családjogi részének kidolgozásában vállalt aktív szerepet. A polgári törvénykönyv 1900-ban közzétett (első) tervezetének öröklési jogi részét is ő dolgozta ki. A feudális jog jegyeit hangsúlyozottan magán viselő dologi jog, családjog és öröklési jog átfogó reformjának szükségességét hangsúlyozza,

vállalva ezzel a konfliktust az ősi magyar jogban (ius patrium) gyökerező intézményeket túlértékelő, azok megtartásához, sőt megerősítéséhez ragaszkodó Grosschmid (Zsögöd) Bénivel (1852-1938).

Arra törekedett, hogy a készülő hazai magánjogi (polgári jogi) kódex valóban európai színvonalú alkotás legyen. Ezért nagy súlyt helyezett arra, hogy a német nyelven is közzétett kódex-tervezeteket nagy tekintélyű német, osztrák és svájci magánjogászok is véleményezhessék. Ez is arra a törekvésére utal, hogy beépítse a német pandektisztika és a döntően Joseph Ungerrel (1828-1913) kezdődő osztrák pandektisztika eredményeit a magyar magánjogi kodifikációba. Vonatkozik ez különösen "A magánjogi törvényről" (Budapest, 1909.) című, a maga korában komoly visszhangot kiváltó munkájára.

Szászy-Schwarz Gusztáv volt a hazai jogászok között – Szladits Károly szerint – „az egyetlen igazi nagy pandekta-jogász”. A jeles magyar jogtudós mint a német és osztrák pandektisták munkáinak kitűnő ismerője, tisztában van a pandektarendszer keletkezésének folyamatával és világosan látja a módszer előnyeit és hátrányait. Szászy-Schwarz tudatában van annak, hogy a történeti jogi iskola képviselőinek nem csak történeti (jogtörténeti) céljai voltak. A pandektisták elsődleges feladatuknak tekintették az új jogi dogmatika kidolgozását. Munkásságukat jellemezte a történetiség szempontjának a rendszeres dogmatikai szemlélettel való összekapcsolása. Hugo, Savigny, Mühlenthal, Puchta, Windscheid, Dernburg – hogy csak néhány kiemelkedő pandektista nevét említsük – a jusztiniánuszi kodifikációt (kompilációt) élő, mindenkor érvényes jognak tekintették. Ez az ahistorikus – és egyúttal a jogösszehasonlítás iránt is averzióval lévő – szemlélet megakadályozta a római jog antikvarizálódását.

Szászy-Schwarz Gusztáv – hasonlóan göttingeni mesteréhez – a jogot elsősorban a római jogban kereste, azon keresztül vizsgálta. Közel állt Jheringhez abban is, hogy a fejlődési gondolatától (Entwicklungsgedanke) inspirálva, melyben nyilvánvalóan kora bámulatra méltó természettudományos eredményei is nagy szerepet játszottak, egy „magasabb (magán) jogtudományhoz” kívánt eljutni. Ennek lényegét a jogképződés, jogfejlődés általános törvényszerűségeinek szinte természettudományos igényű feltárása, pontosabban annak kísérlete alkotta.

A mintát számára ezen az úton a római jog jelentette; ami nem áll ellentétben a Jhering koncipiálta „durch das römische Recht, aber über dasselbe hinaus” tétel elfogadásával. Jheringhez hasonlóan Szászy-Schwarz Gusztávnak is nyíltan bevallott, sőt hangoztatott célja a fogalmi jogtudomány meghaladása. Jhering hatása alatt ő is eljut a teleologikus jogfelfogáshoz, melynek révén hatással van hazai kortársaira. Szászy-Schwarz is híve az érdekkutatásnak, pontosabban az érdekkutató jogtudománynak. Ugyanakkor azonban – s ebben a vonatkozásban is mutatkozik hasonlóság kettejük között – Szászy-Schwarz Gusztávról nem lehet állítani azt, hogy az Interessenjurisprudenz megalapítója lett volna a magyar jogtudományban.

A tételes joghoz is szorosan kötődő Szászy-Schwarz Gusztáv, aki több jogtudományi iskola, irányzat eredményeit egyaránt jól ismerte, sőt továbbfejlesztette és azokat nem egyszer invenciózusan egymással ötvözte, európai mércével mérve is kiemelkedő képviselője a magyar jogtudománynak.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
e-mail: gabor.hamza@ajk.elte.hu